

Naš jezik

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

LIBRARY
FEB 1 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НОВА СЕРИЈА Тб.
Књ. II — Св. 7-10

БЕОГРАД 1951

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Из'новије акценгуације (I)	227
2. <i>С. Машић</i> : Белешке о језику Његошевом у Лучи и Вијенцу . . .	238
3. <i>Србислава Ковачевић</i> : О именици доба у нашем језику	246
4. <i>Б. Милановић</i> : <i>Садржаши</i> или <i>садржавашаи</i>	256
5. <i>В. М. Миловић</i> : О неким стручним називима	265
6. <i>Ј. Радхловић</i> : <i>Дихашаи</i> и <i>дисашаи</i>	279
7. <i>Св. Марковић</i> : <i>Правоснажан</i> или <i>цравносмажан</i>	290
8. <i>В. Ђ. Јовановић</i> : <i>Омски</i> или <i>омовски</i>	294
9. <i>И. Стевовић</i> : Поводом претходног чланка	296
10. <i>Св. Предић</i> : О дефиницији <i>огледа</i>	300
11. <i>Д. Живковић</i> : О претходном чланку	304
12. <i>Б. Вајагић</i> : О неким техничким изразима	307
13. <i>П. Васић</i> : Неколико начелних речи	309
14. <i>А. Шаулић</i> : „Која смрт храни, другој не да“	311
15. Из живота речи: <i>Гл. Елезовић</i> : <i>Валаге, валаке; фалага, фалзге...</i>	313
16. Језичке поуке	327
17. Регистар речи	331

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1951

О ИМЕНИЦИ ДОБА У НАШЕМ ЈЕЗИКУ

Именица *доба* има изузетан положај у нашем језику. То је једина именица средњег рода са завршетком *a* у номинативу једнине и скоро једина за коју се у нашим речницима, а такође и у граматикама нашег књижевног језика, вели да остаје непроменљива у свима зависним падежима. Међутим, у даљем излагању, на примерима из дела наших писаца, ми ћемо видети да од овог граматичког правила има отступања која показују да се именица *доба* може мењати. Како оваква отступања нису ретка, мислим да би о овом питању требало нешто рећи; то поготову зато што се о именици *доба*, колико је мени познато, није досада писало.

Најпре нешто уопште о овој именици. У Рјечнику Југославенске академије П. Будмани каже за именицу *доба* да може имати и женски и средњи род; „у женском је роду ријеч прасловенска, испореди ст. слов., рус., чеш., пољ.“ Даље се у РЈА наводи да се *доба* у женском роду јавља код свих чакавских и код двојице штокавских писаца из Славоније, а да у средњем роду „долази код свијех штокаваца, а не ријетко и код чакаваца, од XIV вијека“.

Ја ћу се задржати на именици *доба* само у вези са нашим савременим књижевним језиком у чијој су основици, као што је познато, штокавски говори најновијег типа.

Т. Маретић у своме Језичном савјетнику за именицу *доба* вели да „има само тај облик а употребљава се само у ном., ген. и акуз. синг. и плур., по свој прилици и у вок. синг.“ За лок. једнине наводи једини пример „у узречици на *Шом доба* (жена је на том *доба* тј. близу је порођаја)“. Иначе, у дат., инстр. и лок., по Маретићу, место именице

доба „има [се] употријебити друга која синонимна именица“ (Језични савјетник, стр. 15). Пишући овако Маретић је, као доследни граматичар и поштовалац народног језика, имао у виду то да се ни у народној књижевности ни у делима Вука и Даничића не може наћи ниједан пример отступања од непроменљивости именице *доба*, као што их нема ни у Вукову речнику нити у речнику Броз-Ивековића. То показују и примери узети из дела наших старијих писаца, који су наведени у РЈА. Код писаца наше новије, па и најновије књижевности, чији је језик близак народном, такође се тешко могу наћи примери у којима би *доба* имало неки други облик. Такви су писци, на пример, М. Глишић, Л. Лазаревић, Ј. Веселиновић, Ст. Сремац, П. Кочић, а од најновијих И. Андрић, Б. Ђопић и други.

Али није увек тако. Сам Маретић, који у Језичном савјетнику каже да именицу *доба* не треба мењати, у својој Граматици и стилистици (II издање, 1931) констатује: „Не знам да ли се ријеч *доба* гдје у народу склања, али је склањају гдјекоји писци“ и наводи неколико примера из дела Милићевића и Шапчанина које је он додао у другом издању своје граматике: *о сШаром добу*, приличи ли то његову добу, не кужите се нашим сШрашним неваљалим добом, у првом добу девојаштва, у добу наше приповетке (ГраMATика и стилистика, стр. 155).

Већ и ова констатација Маретићева указује на то да се непроменљивост именице *доба* у пракси не спроводи увек доследно. У то се можемо још више уверити ако прегледамо дела неких наших писаца, или ако обратимо више пажње на нашу штампу. Типичан пример за оваква отступања јесу дела књижевног историчара и критичара Ј. Скерлића у којима се ова именица често употребљава. Код Скерлића нису ретки примери слични овима: Има претеча који иду *цред својим добом* и претсказују нова времена (Историја нове српске књижевности, II издање, стр. 8) или: Ми живимо у добу културног назатка (Есеји о српскохрватском питању, Загреб, 1918, стр. 94) — као што има доста примера и „правилне“ употребе. Примери које сам нашла код других писаца

(В. Маслеше, В. Глигорића, Ст. Винавера, па и у стиховима Ј. Дучића) показују да Скерлићев случај није усамљен.

Шта је то што је утицало на наше писце да се почну различито односити према именици *доба*? — То је свакако њен необичан и изузетан облик — облик именице средњег рода са завршетком *a* у номинативу једнине.

Познато је да су у нашем језику именице на *a* женског рода (осим именица типа *слуга*, *војвода* и др. које имају природни мушки род). Рекли смо да је именица *доба* (РЈА св. II, стр. 487) у прасловенском језику имала женски род који је одговарао њеном садашњем облику, да је у том роду и остала у већини других словенских језика, а да је само у нашем језику прешла у средњи род задржавши *a* у ном. једнине. Начин на који је ова именица у нашем језику прешла из женског у средњи род претставља проблем за себе, и ја се овом приликом нећу упуштати у то питање. Овде је важно нагласити да се *доба* као именица средњег рода са завршетком *a* у ном. једнине нишла усамљена у читавој категорији именица у нашем језику. Због тога она се могла у том облику окаменити и изгубити промену. Непроменљивости њеној можда доприноси и та околност што *доба* у већини падежа има једнак наставак. Једнаки су номинатив, акузатив и вокатив, а наставак у генитиву такође је *a*, као и код осталих именица средњег рода. То су већ четири падежа са једнаким завршетком. Ако се узме у обзир и та чињеница да се код ове именице лок. једнине са предлогом у врло често замењује такозваним темпоралним акузативом — остају свега два падежа (датив и инструментал) у којима именица *доба* тешко може остати у том облику. Ова два падежа, као и локатив кад се не замењује темпоралним акузативом, претстављају „камен спотицања“ за наше књижевнике и публицисте: док једни остају доследни граматички и не мењају је — код других се јавља колебање, па је у неким случајевима мењају, а у неким не.

Да видимо сада како именицу *доба* употребљавају неки писци у својим делима.

Узећемо прво примере за оне зависне падеже у којима именица *доба* не мења свој облик, а то су — као што смо видели — генитив и акузатив.

За *гениш*ив: а) *Од неко доба* наша се преписка врзе само око Ане (Л. Лазаревић, Приповетке I, СКЗ, стр. 5); Поп који је *до шо доба* ван себе лежао у колима скочи на поље (исто, 140); *Од шога доба* он учитеља више ни за шта не запита (исто, 129); Теби *од неко доба* нису све козе код куће (М. Глишић, Приповетке, СКЗ, стр. 137); Морале су остати због ње *до шо доба* (исто, 137). Једну ноћ *око глуханог доба* видео сам неког човека (исто, 186); *Од шо доба* једнако су лепо живели (Ст. Сремац, Поп Ћира и поп Спира, СКЗ, стр. 14); *И од шога доба* мање их дирају (исто, 6); *Од оно доба* па до данас нису се више растављали (исто, 24); [Бриге и бојазни]... што га *од неко доба* море (Б. Ђопић, Борци и бјегунци, Наша књига, стр. 8);

б) Сан... не може растјерати никаква брига *дјешињег доба* (Л. Лазаревић, Прип. I, 116); Он је сликао те „необичне људе“, титане *модерног доба* (Ј. Скерлић, Светозар Марковић, 129); Тада отпочиње једна од најсвирепијих репресалија које је историја *новога доба* забележила (исто, 151).

У првој групи примера где је именица *доба* употребљена са предлогом, уз који стоји обично и нека придевска реч, предлог је сам по себи довољан да покаже да је то генитив; *доба* се овде осећа формално непроменљиво, јер је предлог носилац генитивног значења. Тенденција ка непроменљивости именице повлачи за собом и непроменљивост придевске речи (*од шо доба, од неко доба, до шо доба*) или доводи до колебања (*од шога доба, око глуханог доба*). Честа употреба непроменљивих придевских речи уз именицу *доба*, нарочито у синтагмама као што су *до шо доба, од шо доба*, учинила је да су ове синтагме почеле добијати прилошка значења. На ово је утицало свакако и значење саме именице. Ако пођемо од дефиниције Будманија у РЈА да именица *доба* значи „дуго или кратко вријеме, али свакако ограничено“, а нарочито од дефиниције проф. Белића да је „доба... извесно, на различите начине одређено време“ (Око нашег књижевног језика, СКЗ, стр. 98) — онда у горњим изразима *доба* има значење временског трајања које није потпуно одређено. Ти изрази су „временске синтагме које врше функцију временских прилога, али још нису по-

стале немотивисани знаци за ту синтагму“ (А. Белић, О језичкој природи и језичком развитуку, 1941, стр. 108). Ове синтагме могле би се заменити правим прилозима за време: *од Шо доба — ошда, до Шо доба — дошда* итд.

У другој групи примера у којима именица *доба* стоји уз придевску реч без предлога, придевска реч не може остати непромењена, јер је она носилац значења генитива, тј. врши функцију коју је раније имао предлог. У овим примерима *доба* значи одређеније временско трајање, па зато има друга значења: *доба* узраста (*дјешињег доба*) или периода (*модерног доба*), итд.

За *акузашив*: а) Болесницима одредим извесно *доба* дана, кад сам код куће (Л. Лазаревић, Прип. I, СКЗ, стр. 66); Станковић се враћа занесен у *прохујало доба* (В. Глигорић, Критике, Просвета, 1945, стр. 56).

б) Шта ће та свећа у *ово доба* (Л. Лазаревић, Приповетке I, СКЗ, стр. 12); У *оно доба* гдје вам почињем причати (М. Глишић, Приповетке, СКЗ, стр. 92); У *зло доба* окрете се поп, па рече... (исто, 221); У *ишо доба* кад у поп Спириној, сазнало се и у поп Ђириној кући (Ст. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, СКЗ, стр. 50); У *шо доба* Станојевић је био републиканац и помало социјалист (Ј. Скерлић, Св. Марковић, стр. 33); Живот Светолика Ранковића је прост, једнолик и невесео, као што су толики обични животи у *наше доба* (Ј. Скерлић, Одабрани критички списи, Нопок 1950, стр. 239); У *неко доба* осјети студен и неугодну дрхтавицу (И. Андрић, Приповијетке, Матица хрватска, Загреб 1947, стр. 19); У *неко доба* се угаси ватра (исто, 61).

У првој групи примера акуз. именице *доба* употребљен је у своме правом значењу, било као објекат било с предлогом у кад значи кретање. Сама именица осећа се као акузатив. Значење јој је и у овим примерима: одређеније временско трајање.

Међутим у другој групи примера акузатив са предлогом у и обично уз неку придевску реч уствари стоји место локатива, јер значи време, а не кретање. То је *шемјорални акузашив* који често замењује локатив и код именице *време* кад она има прилошко значење (*у шо време* се нешто десило

место у *Шом времену*), јер *време* и *доба*, иако „нису потпуни, прави синоними ... значење [им је] врло блиско те се могу каткада и узајамно замењивати“ (А. Белић, *Око нашег књиж. језика*, стр. 98). И у овим примерима, као и код генитива, у већини случајева, ради се о изразима који имају значење временских прилога, напр. у *Шо доба* има исто значење као и *Шада*, у *ово доба* — *сада*, у *оно доба* — *онда*, и „*онодобно*“, у *ишто доба* — *ишодобно*, у *наше доба* — *данас*, у *право доба* — *праводобно* итд.

Друкчије стоји ствар с дативом, локативом и инструменталом у којима именица *доба* тешко може остати непроменљива. Зато је писци у овим падежима обично мењају.

Навешћу и за ово неколико примера.

За дашив: Приличи ли то *његову добу*? (М. Шапчанин); Он ми изјави да је бароница личност која припада давно *прохујало*ме добу (Ст. Винавер — Г. Шевалје, *Клошмерл*, 1950, стр. 95); Свак се држао како већ то одговара *његовој* нарави и добу *његовом* (исто, 117).

За инструменшал: Са *целим својим добом* Глишић стоји под руским утицајем (Ј. Скерлић, *Одабрани критички списи*, стр. 183); *Обрадовић* ... тражи, заједно са *својим добом* да у *духове* ... уђе модерно начело *сношљивости* (исто, стр. 90); Раша Плаовић није само остварио своју улогу ... он је подигао завесу *над чиставим добом* између два рата кроз душу једног поштеног човека (Б. Глишић, *Недељне информативне новине* I, 10, стр. 9); *Чежња за прохујалим старим добом* даје Станковиневој прози више пута израз *сете* и *меланхолије* (В. Глигорић, *Критике*. Просвета, 1945, стр. 115). — Овакви се примери могу наћи и у стиховима Ј. Дучића: *Свој хлеб и ловоре залили смо тобом* ... као млечни *пути сјајиш нашим добом* (Ј. Дучић, *Сабрана дела* III, Библиотека савремених писаца, Београд, стр. 44); *Сва је моја душа испуњена тобом* ... као вечни *покрет невидљивим добом* (исто, IV, 32); *Просторе сам празне населио тобом* ... и *живим над страхом и лебдим над добом* (исто, II, 103).

За локашив: Над њима је Богородица и натпис о ктитору и добу кад је *метох* постао (М. Шапчанин, *Приповетке* III, Београд, 1879, стр. 124). *Светозар Марковић* ... је био на Великој школи у Београду у добу када су *омладинске идеје*

биле у пуном јеку (Ј. Скерлић, Св. Марковић, стр. 33); У *нашем мисаоном најпредном добу* само оно има значаја што има смисла и разлога (исто, 209); Али ти не разумијеш женске ствари ... она је у *другом добу* (С. Матавуљ, Дела X, 1896, стр. 229); Такву улогу имао је Димитрије Давидовић у *добу* од 1813 до почетка тридесетих година (Ј. Скерлић, Српска штампа у првој половини XIX века, стр. 12); У *Шом добу* Старчевић не показује неку особиту грађанску храброст (исти, Есеји о српскохрватском питању, Загреб 1918, стр. 52); Он се осећао спутан у једној уској бирократској средини и у *грађанском добу* (исто, 63); Милован Ђ. Глишић је реалист и по своме темпераменту, и *по добу* у коме је почео писати (исти, Одабрани критички списи, стр. 180); *Према нашем добу* старости ... (Ст. Винавер — Г. Шевалје, Клошмерл, стр. 104); Васић се формирао у *оном завереничком конспиративном и комишском добу* око 1903 (В. Глигорић, Критике, стр. 89); Када је Дефо живео, Енглеска се налазила у *добу* ране просвећености (О. Бихаљи-Мерин, Мисли и боје, Просвета 1950, стр. 99); Позоришна мимо остале умјетности не оставља очевидног трага, да би ... умјетник, у *сваком добу*, могао да разматра ... њено дјело и њен утицај (Бразда, 1—2, IV, стр. 63). Није чудо да су ... позитивно романтичне илузије *о необичном добу* ... уништене (Д. Радак, Књижевне новине IV, 21, стр. 2).

Из ових примера види се да у дат., инстр. и лок. именица *доба* тешко може сачувати своју непроменљивост. — Приличи ли то *његову доба*, или *са својим доба*, или у *Шом доба*, како изгледа, смета језичком осећању наших писаца. У овом питању не слажу се ни наши граматичари. Док Маретић у своме Језичном савјетнику за овакве примере вели да су погрешни и у том случају препоручује да се место именице *доба* употреби неки синоним (време, век и слично), дотле проф. Белић оставља *доба* непромењено: Ми осећамо да је *праводобан* ... „оно што доликује правом доба“ (Око нашег књижевног језика, стр. 99). Пракса, међутим, показује да код писаца ово није добило ширу употребу. Писац који се држи граматичког правила да именицу *доба* не треба мењати радије ће је, по савету Маретићеву, у дат., инстр. и лок. за

мениги неком другом именицом сличнога значења. И у народној књижевности имамо потврду да именица *доба* у локативу остаје непромењена једино у изразу *на Шом доба* у примеру: Царица она што је имала воду, остане трудна од царева сина, и кад буде *на Шом доба*, она роди мушко дете (Вук, Нар. приповијетке, IV изд. Београд 1937, стр. 202). Али чак и у овом изразу у књижевности се јавља тенденција за отступањем: А она је *на Шом добу*, а зимско доба... (Л. Комарчић, Записи једног покојника, 1908, стр. 182). — У народним говорима, међутим, имамо у употреби оба израза: *на Шом доба* и *на Шом добу*.

Још неколико речи о овој именици у локативу. Они писци који именицу *доба* мењају, замениће локатив акузативом кад је употребе у изразу који има значење временског прилога, тј. кад време није довољно одређено (*у Шом доба* десило се то и то). Ако пак желе истаћи да именица *доба* има неко засебно значење, напр.: период, фаза, раздобље, доба узраста и сл. — онда ће пре употребити локатив. — Но у овоме је тешко бити сигуран, јер често долази до колебања и мешања.

Да резимирамо:

1. У генитиву и акузативу именица *доба* има исти облик као и у номинативу, дакле, остаје непроменљива, и зато ти падежи не претстављају тешкоћу за наше писце.

2. У дативу, инструменталу и локативу писац долази у ситуацију или да именицу *доба* мења, или да је замени неким синонимом, нарочито ако уз њу стоји придевска реч са наставком за тај падеж.

3. Уз предлоге *од*, *до*, у именица *доба* се врло често прилошки употребљава.

4. У зависним падежима дативу, инструменталу и локативу *доба* се мења кад писац жели да истакне да ова именица има неко засебно значење.

Из свега што је досада речено о именици *доба* могу се уочити две тенденције.

Прва тенденција је да именица *доба*, употребљена у прилошким изразима, тежи да постане прилог за време,

управо саставни део синтагме која значи прилог за време. У нашем језику има случајева да су падежи неких именица, схваћени као синтагме, због честе употребе, почели добијати прилошка значења и током времена постали прави прилози. Тако напр. прилози *налик*, *увек*, *увече*, *довече* постали су од некадашњих акузатива именица *лик*, *век*, *вече* и предлога *у* и *на*. Ови прилози не значе више оно што су значили њихови саставни делови, већ су добили нова значења. Исто тако неки падежи именице *доба* који претстављају већ данас прилошке изразе — *од шо доба*, *до шо доба*, *у оно доба*, *у ишо доба* — могу једног дана постати прави прилози, као што су: *ишодобно*, *праводобно*, *онодобно*. У примеру: Словини... бише настањени већ *оно доба* на обалах Адријатика (Н. Нехајев, Раковица, 1932, стр. 42) израз *оно доба* је темпорални акузатив који чак стоји без предлога и скоро се осећа као једна реч.

Друга тенденција је да се именица *доба*, нарочито кад има значење одређеног временског трајања, мења као и остале именице средњег рода. Ова чињеница намеће питање: постоји ли могућност да ова именица у будућности добије и у ном. јединине завршетак *о* и да на тај начин и по облику и по промени постане иста као и остале именице типа *село*? То не би било тако необично ако се има у виду да у неким нашим говорима ова именица има једино облик *добо* у ном. јединине. У Речнику косовско-метохиског дијалекта Гл. Елезовића наведен је само облик *дђбо* и *нђдобо* уз примере: Којѐ ли је *дђбо*? — Не знадо којѐ је *дђбо* (стр. 140). Каква ти је нђжда да идѐш сад у *нђдобо* (или *по нђдобу*, стр. 156); проф. А. Белић у својим Дијалектима источне и јужне Србије (стр. 307) наводи пример: *У наше добо*; у говору околине Крушевца чује се: *Дошао је у нђдобо*, итд. Истина је да су сви ови примери узети из народних говора: у књижевном језику, међутим, овај облик не постоји. Али ако се зна да језик подлеже сталној промени, да природа нашег језика тежи да поједине речи које чине изузетак уврсти у одговарајућу категорију речи — није искључено да ће и именица *доба*, у процесу језичког развика, у једном случају, и то у прилошким изразима, постати прави прилог, а у другом,

као именица, добити потпуни облик који одговара њеном роду и значењу. О томе је данас још рано говорити, али пракса показује да се у нашем језику већ сада врши процес који иде за тим да се у будућности изузетан положај ове именице регулише.

Питање да ли ће се променљиви облици именице *доба* допуштати или забрањивати своди се на опште питање граматичара и граматике према ономе што се употребљава у разговорном језику, у језику књижевника и у народним дијалектима. Очигледно је да развитак који сам показала иде природним правцима развитка нашег језика. Именица *доба* или се осећа са својим основним значењем и тада се прилошки употребљава (*у Шо доба* за лок. и акуз.; *од Шо доба* такође је прилошки израз) и остаје непроменљива; или именица *доба* добија друга засебна значења која траже од писаца и другу промену, у овом случају — праву промену именица средњег рода бар у зависним падежима. То је правилна тенденција која је у духу нашега језика и коју нико не може оспорити ни задржати. Ако се она одомаћи код наших писаца, као што и досадашње њихово писање говори ч корист тога, онда је она те нове особине оквалификовала и за улазак у нашу нормативну граматику. Међутим, да ли ће се то моћи пренети и на независне падеже, као што је то случај у неким говорима, то ће будућност показати. У сваком случају данас још чврсто стоји употреба *Шо доба* и у оном нарочитом значењу у номинативу једине.

Србислава Ковачевић